

Białostoczczyzna

1 / 1993

Numer wydano przy współudziale
Regionalnego Ośrodka Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Białymstoku

spis treści

artykuły

Marzena Liedkie, Czynniki wpływające na polonizację szlachty ruskiej Wielkiego Księstwa Litewskiego w drugiej połowie XVI wieku.	1
Leszek Postołowicz, Administracja leśna w puszczech ekonomii grodzieńskiej do połowy XVII w.	5
Anna Laszuk, Dwory urzędników na Podlasiu w II połowie XVII w.	11
Urszula Sokólska, Rutenizmy leksykalne w siedemnastowiecznych pamiętnikach kresów północno - wschodnich.	19
Leonarda Dacewicz, Antroponimia Mielnika i okolic w okresie zaborów.	27
Janusz Szczepański, Społeczeństwo Białostoczczyzny wobec wojny polsko - sowieckiej 1920 r.	33
Zofia Tomczonek, Działalność PPS na obszarze województwa poleskiego w okresie międzywojennym.	44
Henryk Majecki, Czterdziestolecie Archiwum Państwowego w Białymstoku.	53
Artur Gawel, Tradycyjny wypiek chleba na Sokólszczyźnie.	59
Mirosław Dworakowski, Mikrotoponimia Puszczy Białowieskiej.	70
Nina Androsiuk, Z badań nad nazwami świąt i obrzędów ludowych na terenie Białostoczczyzny.	75
Sławomir Halicki, Region turystyczny " Dolina Górnej Narwi ".	82

biografie

Henryk Majecki, Wawrzyniec Gałaj 1879(?) - 1934.	93
Jerzy Szumski, Stanisław Chankowski 1928 - 1990.	100

varia

Józef Maroszek, Waldemar Wilczewski, Konserwacja obrazów z kościoła w Turośni.	103
--	-----

kronika życia naukowego	106
-------------------------	-----

recenzje	110
----------	-----

Józef Maroszek, Waldemar Wilczewski Konserwacja obrazów z kościoła w Turośni.

Od 1991 r. trwają prace remontowe i konserwatorskie w zabytkowym kościele w Turośni a ich szeroko zakrojony program i nieoczekiwane efekty naukowo-badawcze powodują, że koniecznym jest przedstawienie ich szerszemu gronu specjalistów. Niestrudzenie prace te prowadzi przy dużym zaangażowaniu parafian ksiądz proboszcz Eugeniusz Bida. O rewelacyjnym odkryciu, dokonanym w ich toku - odnalezieniu ogromnej renesansowej tablicy epitafijnej Przeclawa Irzykowicza pisaliśmy już w nr 3/27 *Białostoczczyzny* z 1992 r.

Pierwotny kościół zbudował właściciel Turośni Jerzy Raczko. 23 kwietnia 1515 r. w Brańsku wystawił on wraz ze swą żoną Jadwigą i synami - Rafałem i Mikołajem Pawłem dokument erekcyjny dla parafii w Turośni. Kościół ówczesny nosił wezwania Trzech Króli, Św. Anny i 10 Tysięcy Żołnierzy. Pleban otrzymał dziesięcinę z dworu i folwarku Jerzego Raczki, dwóch wsi zwanych Turośń, Iwanówki, Dobrowody i Juraszek. Dziedzic dał mu ponadto uposażenie ziemskie w postaci: 4 wymierzonych włók ziemi w Turośni, gdzie ulokowana została plebania i kościół pomiędzy rzeczką Turośń a drogą wiodącą do Suraża, naprzeciw nich 2 inne włóki oraz nabytej przez Raczkę ziemi zwanej Carkowszczyzna vel Charki vel Hruszka¹.

Kolejna świątynia spłonęła w 1638 r. Jeden z plebanów turośnieńskich pisał: *Metryki do roku 1638 zaginęły w czasie pożaru*. Odnośny wpis w nagłówku karty księgi metrycznej brzmiał: *Metrica Contrahentum SS. Matrimonium Conscripta per me Adamum Dobrochowski Commendariari Turosnensis Post Conflagrationem Parochiae Anno Domini 1638*. Pierwszy wpis do nowo założonej księgi metryk nosił datę 18 lipca 1638².

Kościół wzniesiony w 1638 r. przetrwał do 1723 r. Miał on 5 ołtarzy - główny Trzech Króli, boczne: Matki Boskiej, Św. Antoniego, Św. Mikołaja i w kaplicy Św. Anny. Na ścianie był zawieszony wielki krzyż. W 1723 r. Jan Zaleski chorąży nurski, starosta suraski zbudował kolejny drewniany kościół pw. Św. Trójcy. W wielkim ołtarzu zawieszono obraz Św. Trójcy, który przetrwał do dzisiaj i w stanie zupełnego zniszczenia oczekuje zabiegów konserwatorskich.

Obecna świątynia była zbudowana w latach 1778-1783 i w tym ostatnim roku poświęcona. Fundatorem był inny właściciel Turośni - Wiktor Zaleski starosta borecki³. W tym czasie powstała nawa kościoła, jednoprzestrzenna, z zaokrąglonymi narożnikami, nakryta sklepieniem zwierciadlanym. Walory architektoniczne wnętrza kościel-

nego odsłoniła dopiero bieżąco prowadzona renowacja. Szczególną wartość posiada dekoracyjny gzyms koronujący, poprowadzony pod sklepieniem nawy, uczyniony poprzez zdjęcie tynków i oczyszczenie oraz nową pobiałę. Obserwacja układu wnętrza nasuwa przypuszczenie, że prezbiterium kościoła jest być może wcześniejsze, gdyż sklepienie krzyżowe stanowiące jego nakrycie jest formą anachroniczną i nie pasującą do architektury 2 poł. XVIII w. Z czasu fundacji Wiktora Zaleskiego pochodzą 2 ołtarze boczne ustawione ukośnie. W zwieńczeniach ołtarzy znajdowały się owalne tonda z przedstawieniami na płótnie: Matki Boskiej z Dzieciątkiem i Św. Michała Archanioła. Oba te obrazy namalowane ok. 1780 r. przetrwały do naszych czasów i zostały poddane renowacji.

W 1882 r. do korpusu nawy głównej dostawiono 2 nawy boczne⁴. Z okazji budowy nowych ołtarzy zakupiono obrazy pędzla Gustawa Heimana (1835-przed 1909)⁵ - "Matka Boska ze Św. Anną" i "Św. Anna nauczająca małą Maryję".

Prace konserwatorskie obrazów z Turośni prowadzą artyści malarze konserwatorzy Władysława Kamińska Tiunin i Konstanty Tiunin. Do najcenniejszych zabytków poddawanych restauracji należą obrazy ze zwieńczeń ołtarzy bocznych. Obraz przedstawiający Matkę Boską z Dzieciątkiem namalowany został na płótnie i naciągnięty na owalne tondo o wymiarach 57 x 70 cm. Konserwatorzy w swej dokumentacji zwracali uwagę, że *jest on bardzo zniszczony, szczególnie na krawędziach - na skutek zawilgocenia i złych warunków w kościele. Werniks rozłożony*. Prace konserwatorskie wymagały zdjęcia z deski, *zdublowania na wosk zapunktowania i zawerniksowania*. Pozostawiono starą deskę, ale wokół niej poprowadzono listwę, dzięki czemu płótno przestało stykać się z deską. Podobnych zabiegów dokonano przy analogicznym obrazie Św. Michała Archanioła.

Trzecim obrazem, który został poddany konserwacji, a według tradycji przekazanej przez nieżyjącego już od wielu lat proboszcza turośniańskiego ks. J. Wołęjkę, mającym pochodzić z kościoła drewnianego z 1723 r., jest kopia obrazu Rafaela Santi "Madonna della tondo". Obraz szczególnie w górnych partiach uległ zniszczeniu poddany konserwacji okazał się być kopią wierną w stosunku do florenckiego oryginału. Konserwatorzy zwracają uwagę na jego dużą wartość artystyczną.

Cennymi zabytkami turośniańskiego kościoła są obrazy Gustawa Heimana. Obraz przedstawiający Św. Annę nauczającą małą Maryję (125 x 191 cm) jest *malowany na cienkim, fabrycznie gruntowanym płótnie. Na odwrocie napis białą farbą, która przeszła na stronę licową: 1883 R HEJMAN w WARSZAWIE. Sądząc z niechlujnego wykonania tego napisu, prawdopodobnie, że dokonał tego nie sam autor. Obraz został wykonany farbami olejnymi. Głównie zwraca uwagę bardzo dobry rysunek oraz wykonawstwo precyzyjne twarzy obu świętych. Natomiast pozostałe partie obrazu są potraktowane niedbale (szaty świętych i tło obrazu). Obraz malowany cienką warstwą - bardzo suchy. Dlatego kilkakrotne werniksowanie wsiąkało w bardzo suchą powierzchnię obrazu nie dając należytego efektu. Przyczynił się też do tego i bardzo niedbały grunt. Na obazie nieliczne ubytki farby. Obraz został zapunktowany i kilkakrotnie werniksowany. Obraz nie był dublowany i pozostał na tych samych krosnach*. Drugim sygnowanym na odwrocie obrazem G. Heimana jest "Matka Boska i Św. Anna" (100 x 140 cm). W. Kamińska Tiunin zwracała uwagę na fakt, że *technika wyko-*

Matka Boska z dzieciątkiem.

Stan przed rozpoczęciem i po ukończeniu prac konserwatorskich.

Michał Anioł.

Stan przed rozpoczęciem i po ukończeniu prac konserwatorskich.

Matka Boska i św. Anna.
Mal. G. Heiman, stan po konserwacji.

Św. Anna nauczająca małą Maryję.
Mal. G. Heiman, stan po konserwacji.

Chrystus na krzyżu i św. Franciszek.
Stan po konserwacji.

Matka Boska z dzieciątkiem.
Stan po konserwacji.

niania - jak w poprzednim obrazie: precyzja twarzy, ogólny rysunek bardzo poprawny i dość swobodnie potraktowana reszta. W odróżnieniu jednak od poprzedniego przedstawienie wymagało o wiele większych zabiegów renowacyjnych. Płótno zdublowano na wosk i naciągnięto na nowe krosna. Napis na odwrocie został przekalkowany i powtórzony na płótnie dublującym.

Domniemane autorstwo G.Heimana posiada inny obraz z Turośni, także poddawany renowacji. Przedstawia on Chrystusa na Krzyżu i Św. Franciszka (159 x 97 cm). *Obraz na skutek złych warunków w jakich się znajdował uległ dużej deformacji. Krawędzie jego z powodu długiego nawilgocenia uległy pofałdowaniu. Po zdublowaniu na nowe płótno nie można było całkowicie zlikwidować pofałdowań bocznych.*

Innym konserwowanym obrazem, również pochodzącym z XIX w., anonimowego autora jest "Matka Boska z Dzieciątkiem" (175 x 114 cm). W.Kamińska Tiunin pisała: *Obraz olejny na płótnie początkowo prostokątny został później przystosowany do formy ram ołtarza - górne narożniki zawinięto. W czasie przeprowadzonej konserwacji obraz zdublowano na wosk i przybito na nowe krosno prostokątne, przywracając mu dawny kształt⁶.*

W chwili obecnej trwają prace restauracyjne obejmujące ołtarze główny i dwa boczne. Tablica epitafijna Przeclawa Irzykowicza z 1616 r. została zawieszona na ścianie nawy bocznej.

Z innych cennych zabytków kościoła w Turośni wymienić należy XVIII-wieczną monstrancję z blachy srebrnej trybowanej, z tzw. glorią w kształcie promieni słonecznych oraz puszkę z czaszą wykonaną z orzecha kokosowego pochodzącą z XIX stulecia.

Dbłość o tradycję historyczną podkreślona została przez umieszczenie w prezbiterium ponad drzwiami zakrystii i skarbczyka herbów - Jerzego Raczki - założyciela parafii i Wiktora Zaleskiego fundatora obecnej świątyni.

Przypisy

- 1.Kopia dokumentu erekcyjnego sporządzona w 1791 r. na prośbę prepozyta Ignacego Rakowskiego, dziś przechowywana w Archiwum Archidiecezji Białostockiej, w Aktach Archidiacona Białostockiego, w Księżce dokumentów oryginalnych kościoła parafialnego turośniańskiego. Szerzej na temat dziejów parafii Turośń zob. W.Kondzior, Dzieje parafii Turośń Kościelna 1515-1984, Lublin 1990, (maszynopis).
- 2.Archiwum Parafii Turośń, Księga ślubów z lat 1638-1697, s. 65.
- 3.Archiwum Parafii Turośń, J.Wolejko, Monografia parafii Turośń, Turośń 1948, (rękopis).
- 4.Archiwum Parafii Turośń, Inwentarz rzymskokatolickiego kościoła parafialnego w Turośni Kościelnej, 1963, (rękopis).
- 5.Szerzej o G.Heimanie zob. Słownik artystów polskich, s. 45.
- 6.Cytowane uwagi pochodzą z: Dokumentacji prac konserwatorskich przy obrazach olejnych z kościoła w Turośni Kościelnej autorstwa W.Kamińskiej Tiunin i K.Tiunina, rękopis w Archiwum Parafii Turośń.